

**MULKNING IQTISODIY VA YURIDIK MA'NODAGI
TUSHUNCHALARI**

Odilxo'jayeva Dilona Odilxo'ja qizi

Toshkent viloyati yuridik texnikum o'quvchisi

Annotatsiya: Maqolada mulk bilan bog'liq masalalar, mulk tushunchasi bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Ashyo, mulkchilik, mukiyl munosabatlar.

Ma'lumki, mulk qadimdan barcha kishilik jamiyatini va u jamiyat a'zolari hisoblangan fuqarolarni o'z ichiga olgan. Zero, kishilarning o'zlariga to'plagan mol-mulkiga qarab, ularning jamiyatdagi, ijtimoiy turmushdagi mavqelari belgilangan. Jamiyatning iqtisodiy negizi - mavjud mulkchilik munosabatlariga asoslanadi. Shu sababli mulk nafaqat yuridik mazmunga, balki iqtisodiy ma'noga ham ega. Kishilar mehnati bilan yaratilgan yoki tabiat tomonidan insonlarga o'ziga xos tarzda "taqdim etilgan" boyliklar har doim mulk bo'lib kelgan. Mulkiy egasi bo'lish yoki bo'lmagani bilan qarab, kishilarning jamiyatdagi mavqei, aniqrog'i ijtimoiy-iqtisodiy maqomi vujudga keladi. Mulkiy munosabatlarsiz iqtisodiy munosabatlar, ishlab chiqarish jarayoni o'z mazmuniga ega bo'lmaydi.

Mulk birinchidan, kishining ashyoga nisbatan egalik his-tuyg'usi bilan bog'liq, ikkinchidan, ushbu ashyo xususida kishilar o'rtasida vujudga keladigan munosabatdir. Demak, bir so'z bilan aytganda, mulk ashyo va unga nisbatan egalik hissi bilan bog'liq munosabatdir. Ashyo - moddiy qiymatga ega bo'lgan hamda iqtisodiy munosabatlarning predmeti bo'ladigan, kishilarning ehtiyojlarini qondira oladigan narsalardir. Demak, ashyo bizning atrofimizni o'rab turgan jamiki narsalardir. Ashyo kelgusida mulk huquqi obyektiga aylanadi, ya'ni

kishilarda mulk huquqini vujudga keltiradi. Ammo shuni aytish kerakki, hamisha ham ashyo kishilarning mulkiga aylanavermaydi.

Fuqarolik muomalasidan chiqarilgan ashyolar amaldagi qonunchilikka ko'ra, fuqarolik-huquqiy bitim predmeti bo'lishi mumkin bo'lmagan ashyolardir. Bunday mulklarga avvalo davlat mulki obyektlari, yo'llar, daryolar, jamoat binolari va inshootlari, milliy kutubxonalar, hayvonot olami, o'simlik dunyosi obyektlari va h.k.lar kiradi. Fuqarolik muomalasidan chiqarilgan mol-mulklar ro'yxati amaldagi qonunchilikda belgilab qo'yiladi². Mulkiy munosabatlar - jamiyatdagi boyliklarni o'zlashtirish xususidagi iqtisodiy munosabatlardir. Mulkchilik, birinchidan insonning boyligi bo'lmish ashyo, buyum yoki boshqa narsaga nisbatan egalik hissiyati bilan bog'liq munosabat, ikkinchidan, ana shu boylik, ne'mat xususida kishilar o'rtasida vujudga kelgan munosabatdir. Kishilar buyumlarni, ne'matlarni o'zini qilib olgandagina o'zlashtirishlari mumkin, chunki jamiyatda o'zganiki bo'lgan ne'matlarni o'zlashtirib bo'lmaydi. Mulk sohibi o'z mulkiga mustaqil tayanib ish ko'radi. Mulksiz o'zganing mulkini ijaraga oluvchi yoki mulkdorga yollanib ishlovchi shaxs to'liq ma'noda hali mustaqil emas. Ne'matlar ikki yo'sinda: ishlab chiqarish resurslari, ya'ni vositalari va ishlab chiqarish natijalari sifatida o'zlashtiriladi. Mulkchilik bu - mas'uliyat bilan manfaatning uzviy birligi hisoblanadi. Mulkchilik real bo'lishi uchun mulkdoming iqtisodiy manfaati - uning boylik egasi sifatidagi hayotiy ehtiyoji bo'lib, xatti-harakat, fe'l-atvorini iqtisodiy motivatsiyasi (sababini) yuzaga chiqaradi³. Mamlakatimizda bozor munosabatlarini shakllantirish, mulkchilik munosabatlarini tubdan qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi. Shaxsni mulkdan begonalashuviga asoslangan ijtimoiy alohida imtiyozli mavqega barham berildi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 53- moddasida bozor munosabatlarini rivojlantirishga qaratilgan mamlakatimiz iqtisodiyotining negizini xilma-xil shakllardagi mulk tashkil etishi mustahkamlab qo'yildi.

Mulk ishlab chiqarish vositalari va ishlab chiqarilgan mahsulotlarni egallash, foydalanish va ularni tasarruf etish sohasida bo'ladigan ijtimoiy munosabatlarning majmui sifatida ham ta'riflanishi mumkin. Yuridik ma'nodagi "mulk"

tushunchasi to'g'risida to'xtalib shuni aytish kerakki, shaxslar tomonidan tabiat boyliklarini, ashyolarini o'zlashtirishda bo'ladigan ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladigan va mustahkamlaydigan huquqiy normalar tizimi yuridik ma'nodagi "mulk" tushunchasida qo'llaniladi. Bu ma'nodagi mulk mulk huquqi (subyektga tegishli sof ma'nodagi subyektiv huquq sifatida emas, balki muayyan huquq sohasi) sifatida ko'riladi. Mulk huquqi tushunchasining yuridik ta'rifini FKning 104-moddasida berilgan. Unga muvofiq, mulk huquqi shaxsning o'ziga qarashli molmulkka o'z xohishi bilan va o'z manfaatlarini ko'zlab egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish, shuningdek o'zining mulk huquqini, kim tomonidan bo'lmasin, har qanday buzishni bartaraf etishni talab qilish huquqidan iboratdir. Bu ta'rif mulkdoming o'z mulkiga nisbatan munosabatining barcha huquqiy jihatlarini qamrab oladi. Shu bilan birga, ushbu ta'rifda uchinchi shaxslarning mulkdor mulkiga munosabatlarning eng muhim qonuniy asosi kafolatlangan. Ya'ni, mulkdoming mulk huquqini kim tomonidan bo'lmasin har qanday buzishdan muhofazalay olishi imperativ me'yor sifatida mustahkamlangan. Bu ham esa, o'z navbatida mulkdor mulk huquqini majburiy ma'noda "muqaddasligi"ni ifodalaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'lmaiov A., Sharifho'jaev M. Iqtisodiy nazariya. -Toshkent: Mehnat, 1995. -133 b
2. Рахманкулов Х. Эволюция права собственности (проблемы собственности сравнительное исследования). -Тошкент: Адолат, 1995. -34 б.
3. Суханов Е.А. Лекции о праве собственности. -М.: Юрид. лит, 1991. -Б.45-46.
4. O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasida Mulkchilik to'g'risida"gi qonuni // O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1990 yil, №31-33, 371-modda

5. H.R.Rahmonqulov, B.A.Ishonov. Fuqarolik holadning yangi talqini // Xalq so'zi, 1993-yil 25-noyabr
6. Karimov I.A. O'zbekiston iqtisodiy islohotlami chuqurlashtirish yo'lida. -Toshkent: O'zbekiston, 1995. -45 b